

ԽԱՉԱՏՈՒՐ ԿԱՆԱՅԱՆ

ՈՂՋՈՒՅՆԻ ԵՎ ԵՐԱԽՏԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԽՈՍՔ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ ԾԵՄԱՐԱՆԻ 100-ԱՄՅԱԿԻ ԱՌԹԻՎ

Գևորգյան ճեմարան: Իմ սնուցիչ մա՛ր, կրկին քո գիրկն եմ գալիս հարյուրամյակիդ կապակցությամբ: Քեզ ստեղծող Գևորգ Դ կաթողիկոսին շիրիմին երախտագիտական համբո՛ւյր...

Ծեմարա՛ն... իմ հիշողության մեջ զարթոնում է ճեմարանը իր բովանդակ կյանքով...

1895 թվական: Ցարի հրամանով փակվում են ծխական դպրոցները: Բազմահազար հայ մանուկներ զրկվում են մայրենի լեզվով սովորելու իրավունքից:

1896 թ. սեպտեմբերի սկզբներին ճեմարանի բակն ու միջանցքները լցված են բազում աշակերտներով, որոնք ձգտում են ընդունվել ճեմարան՝ մայրենի լեզվով կրթություն ստանալու համար:

Բացի Հայաստանի շրջաններից, ճեմարան էին եկել նաև արտասահմանի հայկական գաղութներից:

Ծեմարանի վարչությունը հարկադրված էր լայն բացելու ճեմարանի դռները:

Ծեմարանի դպրոցական բաժնում բացվեցին Ա և Բ դասարանները:

Այդ նույն թվականին ես ևս Իգդիրի ծխական դպրոցից եկա Վաղարշապատ: Իմ եղբայր Ստեփան Կանայանը, որ ճեմարանի դասախոսներից էր, կարճ ժամանակում ինձ նախապատրաստեց քննություններին: Ես ընդունվեցի առաջին դասարան: Դպրոցական բաժինը, որ ուներ չորս տարվա դասընթաց, դարձավ վեց տարվա:

Դպրոցական բաժնին ավարտելուց հետո, ես անցա լսարանական բաժին: Լսարանական բարձրագույն բաժնում ուսման տևողությունը երեք տարի էր: Ծեմարանն ավարտեցի 1905 թվականին:

Հայաշատ քաղաքներում, շրջաններում ե-

կեղեցական կալվածքների գրավման և ծղխական դպրոցների փակման պատճառով տեղի ունեցան ցույցեր: Կառավարությունը ստիպված եղավ փոխել իր հայաճալած քաղաքականությունը: Կովկասի փոխարքա նշանակվեց Վորոնցով-Դաշկովը, որի օրոք դպրոցները բացվեցին և կալվածքները վերադարձվեցին եկեղեցուն:

Իմ՝ ճեմարանում եղած ժամանակաշրջանում այնտեղ դասավանդում էին Խ. Աբովյանի որդի Վարդան Աբովյանը, որի դասատվությունը դժբախտաբար շատ կարճատև եղավ, ընդամենը մի քանի ամիս, բանասեր պատմաբան Ստեփան Կանայանը, որն ավանդում էր նաև գերմաներեն լեզու, Մանուկ Աբեղյանը՝ հայ գրականություն, հայոց լեզու, Սեթ Հարությունյանը՝ հայոց լեզու, հատկապես գրաբար, Գարեգին Լևոնյանը՝ մկարչություն, Սիրական Տիգրանյանը՝ եկեղեցական իրավաբանություն, Կարապետ Տերյանը՝ մաթեմատիկա, Մանանդյանը՝ հին հունարեն, Աճառյանը արևմտահայ պատանիների համար կարդում էր թուրքերեն լեզու, գիտնական մանկավարժ Սեդրակ Մանանդյանը, Եզնիկ վարդապետ Գյանջեցյանը:

Ծեմարանում ավանդում էր նաև հայտնի հայ բանաստեղծ Հովհաննես Հովհաննիսյանը: Նա դասավանդում էր ոուսաց լեզու և գրականություն, ընդհանուր գրականություն, այն Հովհաննիսյանը, որի մասին մի գրույցի ժամանակ Ավ. Իսահակյանը ասաց. «Հովհաննիսյանը ո՛չ միայն իմ ճեմարանական ուսուցիչն է եղել, նա եղել է նաև իմ բանաստեղծության ուսուցիչը»:

Ծեմարանի ոգին էր Կոմիտաս վարդապետը: Կոմիտաս վարդապետն իր երգչախմբով

հանդես էր գալիս բոլոր եկեղեցական և ազգային տոներին: Կոմիտասը սիրված էր և՛ աշակերտության, և՛ դասատուների կողմից: Կոմիտասի նկատմամբ որոշակի սեր և գուրգուրանք էր տածում նաև Խրիմյան Հայրիկը, որը Կոմիտասին ուղարկեց Գերմանիա՝ երաժշտության մեջ կատարելագործվելու:

Գարեգին եպիսկոպոս Հովսեփյանց

Կոմիտասը Գերմանիայում և Եվրոպայի այլ երկրներում հանդես էր գալիս դասախոսություններով, հայրենի երգի ու երաժշտության թեմաներով:

Կոմիտասը վերականգնեց հայկական ազգային երգը՝ մաքրելով այն օտարների ավելորդ ծանրաբեռնություններից:

Հաճախ Թարգմանչաց տոներին ճեմարանի աշակերտությունն իրենց ուսուցիչների առաջնորդությամբ, ոտքով, աշխարհիկ ու հոգևոր երգեր երգելով գնում էին Օշական՝ ուխտագնացության Մեսրոպ Մաշտոցի գերեզմանին:

Արձակուրդների ժամանակ ճեմարանա-

կաններս գնում էինք շրջակա վայրերը. Արտաշատ, Գառնի, Գեղարդ, Իգդիր, Երևան, Սևան, Աշտարակ, ուր հաճախ կազմակերպվում էին ցերեկույթներ, երեկույթներ, կարդացվում դասախոսություններ: Մենք ճեմարանցիներս կապ էին պահպանում Երեվանի գիմնազիոնի և թեմական դպրոցի հետ: Վաղարշապատում կազմակերպված էր օրիորդների գրասիրաց ընկերություն, որոնց նիստերը տեղի էին ունենում Խորեն Խրիմյանի տանը (Խրիմյան Հայրիկի եղբոր որդին), Խորենի դասեր դեկավարությամբ: Խորենի դուստրը երբեմն դիմում էր ճեմարանցիներին՝ մասնակցելու իրենց նիստերին և դասախոսություններ կարդալու հայոց պատմության և գրականության շուրջ:

Ճեմարանի երիտասարդ ուսուցիչներից շատերն իրենց աշխատանքի ընթացքում դառնում էին գիտնականներ, ինչպես օրինակ Հակոբ Մանանդյանը, որ իրավաբանական կրթություն ուներ և հայերեն վատ գիտեր, ճեմարանի մթնոլորտում դարձավ հայտնի պատմաբան, հայագետ:

Էջմիածնի ճեմարանի սաները հաճախում էին Էջմիածնի շատ հարուստ ձեռագրատուն, օգտվում ձեռագրերից և հաճախ գրում իրենց շարադրություններն ու ռեֆերատները:

Խրիմյան Հայրիկը հատուկ ուշադրություն էր դարձնում ճեմարանին: Երբեմն այցելում էր ճեմարան, աշակերտներին հավաքում հանդիսարան: Խրիմյան Հայրիկը աշակերտության համար կարդում էր իր բանաստեղծություններից:

Ճեմարանի տեսուչներն էին հայագետ գիտնական Կարապետ Կոստանյանը, Կարապետ վարդապետ Տեր-Մկրտչյանը, Գարեգին վարդապետ Հովսեփյանը, (հետագայում՝ կաթողիկոս Տանն Կիլիկիո):

Ճեմարանը պաշտոնապես կոչվում էր հոգեվոր ճեմարան, սակայն իրականում ճեմարանում կրոնական առարկաներն ավանդվում էր 5%-ի չափով, գերազանցապես իշխում էին աշխարհիկ առարկաները: Ավանդվում էին ֆիզիկա, քիմիա, մաթեմատիկա, տիեզերագիտություն, հայոց լեզու և գրականություն (աշխարհաբար և գրաբար), ռուսաց լեզու և գրականություն, երգ-երաժշտություն, հունարեն, ֆրանսերեն, գերմաներեն: Օտար լեզուներից գերմաներենը դրված էր բարձր մակարդակի վրա. այդ առարկան ավանդում էին Ստ. Կանայանը և Մ. Արեղյանը: Թաղ. Ավդաբեկյանը ճեմարանում ստացած գերմաներենի իմացությամբ թարգմանեց Մարքսի «Կապիտալը» բնագրից:

Հարություն Պետրոսյանը, դեռևս ճեմարանը չավարտած, գերմաներենից թարգմա-

նում էր Թիլերի, Գյոթեի բանաստեղծությունները:

Չնայած ճեմարանը հոգևոր էր, սակայն ճեմարանի վարչությունը չէր համոզում կամ հարկադրում ուսանողությանը՝ ստանալու հոգևոր կոչում: Հոգևորական դառնում էին կամավոր:

Օրինակ, 1905 թ. ես և իմ ութ ընկերները ավարտեցինք լսարանական բաժինը, և մեզանից ոչ մեկը հոգևոր կոչում չստացավ:

Ճեմարանի աշակերտությանը սպասավորում էին Մոկաց աշխարհից, Ռշտունյաց երկրից եկած անձինք: Այդ սպասավորներին ճեմարանի լսարանցիներն օգնում էին՝ ուսում ստանալու: Նրանք պարսպում էին սպասավորների հետ հայոց լեզու, հայոց պատմություն այնքան բարձր որակով, որ այդ սպասավորներն իրենց հայրենիքում հաճախ դառնում էին դասատուներ:

Իրանցից կարելի է հիշատակել Նախ քեռուն (Նախ քիծա):

Նախ քեռին մի բանի անգամ գնացել է հայրենի տուն, կրկին վերադարձել ճեմարան:

Նախ քեռին ճեմարանում թելադրել է Մանուկ Աբեղյանին «Սասունցի Դավիթ» էպոսի մի տարբերակ:

Նախ քեռին ղեկավարում և հսկում էր աշակերտության ննջարանների կարգ ու կանոնը, ցուցաբերում էր հայրական հոգատարություն: Հաճախ կարելի էր նրան գիշերները տեսնել աշակերտներին ծածկելիս, հետնելիս, որ նրանք չնքսեն, և այլն:

Լսարանցիներին իրավունք էր վերապահված նստել մինչև գիշերվա ժամը 12-ը: Այդ ժամանակ մենք խնդրում էինք Նախ քեռուն, որ մեզ համար երգի ու պատմի «Սասունցի Դավիթ» էպոսից:

Ճեմարանն ուներ հատուկ հիվանդանոց ու բժիշկ: Իմ ժամանակվա բժիշկն էր հմուտ և հոգատար Խաչատրյանը:

Ճեմարանի սաների սննդի հարցը կազմակերպված էր շատ լավ. աշակերտներին տրվում էր նախաճաշ, ճաշ, նախընթերց և ընթերց՝ բարձր որակով:

Խրիմյան Հայրիկը կարգադրել էր, որ աշակերտները Մեծ պատի ժամանակ պաս պահեն միայն չորեքշաբթի և ուրբաթ օրերին:

Աշակերտներն ըստ ամենայնի շրջապատված էին ծնողական մեծ հոգատարությամբ:

Ճեմարանի աշակերտներից կազմակերպված էր հայրենակցական միություններ, որոնք ճեմարանի պարտեզում ունեին

իրենց մարգերը, որտեղ մշակում էին պեպես ծաղիկներ:

Երբ Հայաստանում հաստատվեցին սովետական կարգեր, ճեմարանավարտները սիրով լծվեցին հայրենակներ աշխատանքի: Նրանցից շատերը դարձան Երևանի բարձրագույն դպրոցների դասախոսներ և Երևանի ու շրջանների միջնակարգ դպրոցների դասատուներ:

Համալսարանում և այլ բարձրագույն դպրոցներում դասախոսում էին Վահան Ռշտունին, Մանուկ Աբեղյանը, Ավետիք Տեր-Պողոսյանը, Հարություն Պետրոսյանը, Միսակ Խոստիկյանը, Գուրգեն Էդիսյանը, Սեթ Հարությունյանը, Արշակ Տոնյանը, Թադ. Ավդալբեգյանը, Արսեն Տերտեղյանը, Երվանդ Տեր-Մինասյանը, Առաքել Առաքելյանը, Տիգրան Մելիք-Ստեփանյանը, Մուշեղ Սանթրոսյանը, Վահան Վարդապետյանը, Արշավիր Ծավարյանը, Գր. Անդրեասյանը, Հակոբ Հարությունյանը, Ավ. Մուղուրյանը, և նվաստս:

Ճեմարանցիներն աշխատում էին այն վայրերում, որտեղ «Հունձք բազումք էին և մշակք սակաք»:

Ճեմարանցիները գլխավորապես ավանդում էին հայոց լեզու, այն լեզուն, որ մեր հայ ժողովրդի գոյության և հարատևության հենարանն է: Դեռևս Ե դարում Եդիշե մատենագիրը հայոց լեզուն համեմատում է պարսկերենի, ասորերենի, հունարենի և այլ լեզուների հետ: Նրանցից յուրաքանչյուրին տալով դրական գնահատական, հայերենը համարում է «համեղական լեզու», որովհետև հայոց լեզուն հիշյալ լեզուների բոլոր դրական գծերն ամփոփում է իր մեջ:

Ծնորհալի բանաստեղծ Վահան Տերյանը հայոց լեզուն համարում է արքայական լեզու, իսկ հատկապես գրաբարի մասին ասում է. «Ոչ թե գրաբարը լեզու է, այլ երկնային երաժշտություն»:

Թող այդ երկնային երաժշտության դաշլայիկները հավետ հնչեն հայ սերունդների ականջին:

Վերջացնելով խոսքս, իմ խորին շնորհակալություններն եմ հայտնում Վազգեն Ա Վեհափառ Հայրապետին, որ Վեհարանի կամարների ներքո կազմակերպեց ճեմարանի 100-ամյակի տոնակատարությունը:

Լուսավորչի գահի արթուն Պահապանիդ, Վեհափառ Տեր, երկարատև ղեկավարություն և քաջառողջություն:

Թող անպակաս լինի Քո հովանավորությունը նոր ճեմարանի նկատմամբ:

Համբույր սուրբ Աջիդ: